

חלל לחול, חלל לקודש

פרשיות המשכן הארוכות, ואיתן ספר שמות כולו, מגיעים לסיומם בשיא מרהיב: "וַיִּכַּס הָעֲנַן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן. וְלֹא יָכֹל מֹשֶׁה לְבֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעֲנַן וַיִּכְבֹּד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן" (שמות מ, לד-לה). זה היה ייעודו של המפעל הגדול הזה: להוריד את ה', כביכול, מהשמיים לארץ, או לפחות מראש ההר אל רגליו; ממעמד של אל רחוק בעל עוצמה מעוררת יראה – לכדי שכינה השורה בתוכנו. ה' הוא לנו מעתה גם מעין שכן קרוב, כביכול: בתוך המחנה, בקרב העם.

זהו מהלך רב חשיבות, ועדיין אפשר לתהות מדוע נדרשה התורה לאריכות פרטנית כזו. שלושה-עשר פרקים, ארבע פרשות וחצי, סיפור שהוא מן הארוכים בתורה כולה, מוקדשים לציווי על בניית המשכן וכליו ולביצוע של אותם ציוויים. הרי המשכן היה לכל היותר בית עראי לשכינה, המתאים לשנות הנודדים במדבר. בארץ ישראל החליף אותו המקדש – אמנם לאחר עיכובים רבים. וזה כאלפיים שנה, מאז חרב בית המקדש השני, שאין משכן ואין מקדש ובית הכנסת מתפקד כמקדש-מעט. אם התורה נצחית, מדוע היא מקדישה מקום רב כל כך למבנה שמעצם מהותו נועד לפרק זמן מסוים?

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

התשובה עמוקה ומשנת-חיים, אך כדי להגיע אליה עלינו להתבונן תחילה בכמה עובדות בולטות לעין. ראשית, הלשון המשמשת את התורה בפרשת פקודי מזכירה עד מאוד את זו שבסיפור הבריאה:

שמות לט-מ	בראשית א-ב
וַיִּרְא מֹשֶׁה אֶת כָּל הַמְּלָאכָה, וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ; כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' בְּן עֲשׂוֹ. (לט, מג)	וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד. (א, לא)
וַתְּכַל כָּל עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד. (לט, לב)	וַיִּכְלוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם. (ב, א)
וַיִּכַּל מֹשֶׁה אֶת הַמְּלָאכָה. (מ, לג)	וַיִּכַּל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֵאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. (ב, ב)
וַיִּבְרָךְ אֹתָם מֹשֶׁה... (לט, מג)	וַיִּבְרָךְ אֱלֹהִים... (ב, ג)
וַקְדִּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת כָּל כְּלָיו. (מ, ט)	... וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ (ב, ג)

ניכר שהתורה רוצה לחבר את בניין המשכן אל בריאת העולם. אבל איך ולמה?

המבנה המספרי של שני הקטעים מחזק את הקשר. כידוע, מספר המפתח בסיפור הבריאה הוא 7. מתוארים בו 7 ימים, והמילה "טוב" מופיעה לאורכו 7 פעמים. בפסוק הראשון בתורה יש 7 מילים, ובפסוק הבא אחריו – 14. המילה "ארץ" מופיעה בפרשיית הבריאה 21 פעמים, המילה "אלהים" 35, וכן הלאה.

במילים פשוטות: ספר בראשית מתחיל באלוהים היוצר את העולם כבית לבני האדם. ספר שמות מסתיים בבני אדם, בני ישראל, היוצרים את המשכן כבית לאלוהים. אבל ההקבלה עמוקה הרבה יותר מכך. והיא נוגעת לעצם מהותו של ההבדל בין קודש לחול.

האר"י, המקובל הגדול רבי יצחק לוריא, טבע את מושג ה"צמצום". הציקה לו שאלה: אם אלוהים קיים, איך יכול העולם להתקיים? הרי אלוהים אינסופי, ואין שום נקודה בחלל ובזמן הפנויה ממנו – וכיצד ידחק הסופי את האינסופי? עצם קיומו של אלוהים אמור לפעול כחור שחור המאייץ את כל מה שבסביבתו. דבר אינו יכול לברוח מחור שחור, אפילו גלי אור: עד כדי כך אדיר כוח הכבידה שלו. באותו אופן, שום ישות פיזית או חומרית אינה אמורה לשרוד ולו לרגע בנוכחות הישות האלוהית המוחלטת והטהורה. תשובתו של האר"י הייתה שכדי לאפשר לעולם להתקיים צריך היה אלוהים להסתתר, לסנן את נוכחותו, להגביל את הווייתו. להצטמצם.

וכאן נכנסים לתמונה הקודש והחול. המילה חול, במובנה זה, באה מן השורש חל"ל. כי אכן, החול הוא החלל הפנוי: המרחב שהתפנה עת הצטמצם הקב"ה כדי לאפשר את קיומו של עולם פיזי. החלל מרוקן, כביכול, מן האור האלוהי הטהור.

ואילו הקודש הוא תוצאתו של תהליך מקביל בכיוון ההפוך. אנחנו, בני האדם, מפנים חלל מסוים כדי שנוכל להרגיש את שכינת ה' בקרבנו. אנחנו מצטמצמים. אנחנו עושים זאת בכל פעם שאנו מסיטים הצידה את יצרינו ואת רצוננו כדי לפעול לפי רצון ה'.

כך גם בפרשת פקודי. הביטוי "פֶּאֶשֶׁר צָוָה ה' אֶת מֹשֶׁה" מופיע 7 פעמים בתיאור הכנתם של בגדי הכהונה (שמות ט, א-לא), ו-7 פעמים נוספות בתיאור הקמת המשכן והצבת כליו בידי משה (מ, יז-לג).

שימו לב גם לפרט זעיר אחד, בתחילתו של ספר שמות ממש. המילית בת האות היחידה, ו' החיבור, הפותחת את הספר ולכאורה אין בה צורך: "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת". הימצאותה של ו' החיבור רומזת כי התורה רוצה שנראה את החומשים בראשית ושמות כרצף מחובר. הם חלקים מסיפור גדול אחד.

עובדה מעניינת אחרונה: אחד הכלים הסגנוניים האופייניים לתורה היא תבנית הכיזמוס, סימטריית הראי. היא יכולה להופיע ברמת המילים הבודדות, כגון "שֶׁפֶךְ דָם הָאָדָם פְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ" (בראשית ט, ו): "שֶׁפֶךְ" ו"ישפך" בהתחלה ובסוף, "דם" ו"דמו" שנייה ושנייה-מהסוף, ו"האדם" ו"באדם" במרכז. התבנית פה היא אבגבא. תבנית זו מאפיינת במקרים רבים פסקאות, פרשיות, ואף יחידות בהיקף גדול יותר.

חזרה אל נקודת ההתחלה עשויה אם כן לסמל בתורה סוג של חתימה. כך קורה בסוף ספר שמות. באחת משיחותי הקודמות לפרשת פקודי חילקתי את ספרי בראשית-שמות לעשר חוליות עלילתיות הבנויות בסימטריית ראי; השתיים שבקצוות הן סיפור הבריאה וסיפור בניית המשכן.¹ השקה זו של סיפור המשכן עם בריאת העולם מזכירה לנו את תחילתן של כל ההתחלות, עת ברא אלוהים את השמיים ואת הארץ. ההבדל הוא שהפעם בני אדם היו הבוראים; בני ישראל, בתרומותיהם, בכישרונותיהם ובעמלם.

מכאן אריכותן של פרשיות המשכן: ריבוי הפרטים נועד להראות כי המשכן על כל תגיו ודקדוקיו לא היה המצאה אנושית אלא תכתובת אלוהי. משום כך, המקבילה בפרשה זו למילה "טוב" שבסיפור הבריאה היא הביטוי "פֶּאֶשֶׁר צָוָה ה' אֶת מֹשֶׁה". כאשר אנחנו מבטלים את רצוננו מפני רצון ה', אנו יוצרים קודש. בתמצית: החול הוא החלל שאלוהים יצר למען האדם. הקודש הוא המקום שהאדם יוצר למען האלוהים. ושני החללים הללו נוצרים באותה דרך: במעשה של צמצום עצמי.

פרשיית המשכן הארוכה, התופסת את השליש האחרון בספר שמות, איננה אם כן רק סיפור על בנייה של מבנה מסוים, מקדש נייד שבני ישראל נשאו איתם בנודודיהם. זהו סיפורו של היבט יסודי עד מאוד בחיים הדתיים, הלא הוא היחס בין קודש לחול. בין החלל שאלוהים מפנה לנו לבין החלל שאנו מפנים לו.

וכך, לאורך שישה ימים בשבוע, ימי החול, ה' מפנה לנו חלל כדי שניצור. ביום השביעי, בשבת קודש, אנחנו מפנים חלל לה', בהכריזנו שאנחנו יצוריו. ומה שנכון באשר לזמן, נכון גם במרחב. ישנם מרחבים של חול, שבהם אנחנו מקדמים את מטרותינו שלנו. וישנם מקומות קדושים שבהם אנחנו פותחים את עצמנו, את כולנו, ללא סייג, למטרותיו של אלוהים.

ואם כך הוא, לפנינו רעיון שהשלכותיו משנות־חיים. ההישג הנעלה ביותר איננו ביטוי־עצמי אלא הגבלה־עצמית: פינוי חלל לדבר־מה אחר ושונה מאיתנו. הנישואים המאושרים ביותר הם אלה שבהם כל אחד מבני הזוג מצטמצם ומותר לרעהו את המרחב שיאפשר לו להיות הוא־עצמו והיא־עצמה. הורים טובים משאירים מרחב לילדיהם. מנהיגים דגולים משאירים מרחב למונהגיהם. מורים מוצלחים משאירים מרחב לתלמידיהם.

הם נמצאים בכל עת שצריכים אותם, אבל הם אינם דוחקים את זולתם, אינם מעכבים אותם ואינם מנסים לשלוט בהם. הם מצטמצמים כך שלאחרים יהיה מרחב לצמוח בו. בדרך זו ברא ה' את העולם; ובדרך זו גם אנחנו מאפשרים לזולת למלא את חיינו באור הדרו.

1. "מהו הסיפור של ספר שמות", בתוך ספרי שיג ושיח: קריאות חדשות בפרשת השבוע, מאנגלית: צור ארליך, ירושלים: קורן, 2017, עמ' 282-289, ובפרט בעמ' 287-288.